

Daniela-Anca DETEȘEANU*

Justiția internațională penală în fața situației din Ucraina

Atacul armat declanșat de Federația Rusă la 24 februarie 2022, urmat de invadarea unei părți a teritoriului ucrainean, a obligat Europa să înfrunte, brusc și dureros, teribile fantome ale secolului trecut: cele două conflagrații mondiale care au sfârșecat, fizic și politic, continentul european, au reînviat în mentalul colectiv odată cu imaginea tancurilor rusești înaintând pe șoselele statului vecin, stârnind, în egală măsură, indignare și anxietate. Cu toate acestea, semn că cei mai bine de 75 de ani de la scurși de la încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, nu au trecut în zadar, opinia publică, lumea politică și instituțiile europene și internaționale au condamnat cu tărie încercarea de a rezolva prin utilizarea forței revendicări de natură politică, cu ignorarea principiilor fundamentale ce stau la baza relațiilor internaționale din 1945 până în prezent. Așa cum a fost observat – de specialiști și de publicul larg, în egală măsură –, pentru prima oară în istoria relațiilor internaționale, societatea internațională a mobilizat atât de rapid toate mecanismele și procedurile disponibile, la nivel internațional și regional, pentru a se opune încălcării regulilor de bază ale funcționării sale.¹

Inevitabil, oroarea evenimentelor a îndreptat atenția publică spre decidenți: conducătorii politici și militari care au planificat și ordonat acțiunea militară începută în 24 februarie 2022 și care o pun în aplicare și în prezent. Un număr covârșitor de state, cele mai importante organizații internaționale interguvernamentale, societatea civilă au solicitat în termenii cei mai clari luarea de măsuri ferme nu numai pentru stoparea acțiunilor Rusiei de încălcare a suveranității teritoriale și independenței statului vecin, ci și pentru investigarea și tragerea la răspundere a celor care au conceput, instrumentat, ordonat și pus în aplicare planul de invazie. Dacă într-o primă etapă a desfășurării evenimentelor atenția a fost cu precădere îndreptată asupra agresiunii armate împotriva Ucrainei – inclusiv din perspectiva necesității stabilirii răspunderii pentru aceste acțiuni –, în ultimele săptămâni, urmare a retragerii trupelor ruse din regiunea Kiev și a dezvăluirilor privind modul în care a fost tratată populația civilă din aceste zone de către forțele armate de ocupație, mesajul privind identificarea celor răspunzători și aducerea lor în fața justiției a fost formulat – cu drept motiv – în termeni și mai energici.

Întrucât, la momentul scrierii acestor rânduri, evenimente sunt în plină desfășurare,

* *Lector universitar, Facultatea de Drept, Universitatea din București*
Email: daniela-anca.deteseanu@drept.unibuc.ro
Manuscris primit la 10.04.2022.

1 C.-L. Popescu, *Le Droit international et européen face au conflit armé en Ukraine - les 10 premiers jours*, Revista Forum Juridic, nr. 1/2022, articol disponibil pe internet, la adresa: https://drept.unibuc.ro/dyn_img/publicatii/aubd/1,%202022,1.Corneliu-Liviu%20Popescu.pdf (ultima consultare la 05.04.2022).

iar situația este extrem de dinamică, atât din punct de vedere faptic, cât și al răspunsurilor la nivel politic și juridic, acest material are drept obiectiv să realizeze un *sinopsis* al instrumentelor cu care dreptul internațional penal poate răspunde situației din Ucraina, momentul analizelor de detaliu și, cu atât mai mult, cel al concluziilor fiind încă departe.

1. Curtea Penală Internațională

Declanșarea conflictului ruso-ucrainean și imediata evidență a comiterii unor crime internaționale a îndreptat atenția publică către instanța internațională cu competență specializată în materia dreptului internațional penal - *Curtea Penală Internațională* -, văzând în existența acesteia șansa excepțională de a trage la răspundere înalții decidenți ruși – lideri politici, comandanți militari de rang înalt - pentru acțiunile comise în și împotriva statului ucrainean. Cu toate acestea, oarecum contraintuitiv pentru publicul larg, simpla existență a unei instanțe internaționale specializate într-un domeniu nu presupune, automat, că ea va *putea* să investigheze faptele despre care se pretinde că ar contraveni normelor de drept internațional, respectiv să urmărească și să stabilească răspunderea juridică a persoanelor – fizice sau juridice, inclusiv entități statale – care ar putea fi chemate în fața sa.² Specificul ordinii juridice internaționale, a subiectelor principale ale acesteia – statele, egale între ele, independente și suverane – antrenează inevitabile consecințe, printre acestea fiind și limitările de natură jurisdicțională ale tribunalelor internaționale. Curtea Penală Internațională³ este o entitate cu un dublu caracter: pe de o parte, este o *organizație internațională interguvernamentală*, constituită în baza unui tratat multilateral – Statutul de la Roma, adoptat la data de 17 iulie 1998 și intrat în vigoare la data de 1 iulie 2002.⁴ Pe de altă parte, ea este o *jurisdicție internațională*, care funcționează în temeiul acestui tratat internațional multilateral. În prezent, 123 de state ale lumii sunt parte la Statutul CPI⁵ și, potrivit regulilor cunoscute ale dreptului internațional al tratatelor, doar statele-părți la mecanismul convențional sunt ținute de prevederile Statutului. Aceleași reguli fundamentale ale dreptului internațional impun ca statele să *își exprime consimțământul* atunci când doresc să intre sub jurisdicția unei instanțe internaționale, acest fapt nefiind obligatoriu și neputându-se produce automat. În cazul Curții Penale Internaționale, potrivit art. 12 din Statutul de la Roma, statele care devin parte la Statut acceptă, prin aceasta, jurisdicția CPI, calitatea de stat-parte la statut echivalând cu acceptarea jurisdicției Curții. Există, de asemenea, posibilitatea ca un stat care nu este parte la Statutul de la Roma să accepte jurisdicția CPI, prin formularea unei declarații exprese în acest sens (art. 12 par. 3).

2. Limitări jurisdicționale

Nici Federația Rusă și nici Ucraina nu au calitatea de stat-parte la Statutul de la Roma.

2 Năstase Adrian, Aurescu Bogdan, *Drept internațional public. Sinteze*, Ediția 9, Editura C.H. Beck 2018, p. 32.

3 În continuare și CPI sau Curtea.

4 <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Rome-Statute.pdf> (ultima consultare la 05.04.2022)

5 <https://asp.dev.icc-cpi.int/states-parties> (ultima consultare la 05.04.2022).

Totuși, după evenimentele ce au urmat momentului *Euromaidan*⁶, Ucraina a formulat, potrivit art. 12 par. 3 din Statutul de la Roma, la data de 9 aprilie 2014, o primă declarație de acceptare a jurisdicției CPI, vizând intervalul 21 noiembrie 2013 – 22 februarie 2014⁷. Ulterior, printr-o nouă declarație de acceptare a jurisdicției CPI, din data de 8 septembrie 2015, Ucraina a solicitat Curții investigarea crimelor de război și a crimelor împotriva umanității comise pe teritoriul său, începând cu 20 februarie 2014. Declarația a fost formulată pe durată nelimitată și fără închiderea intervalului de timp asupra căruia să poarte investigația CPI.⁸

Examinarea preliminară a situației din Ucraina a fost inițiată la data de 24 aprilie 2014, iar la 11 decembrie 2020, procurorul de atunci al Curții, dna. Fatou Bensouda, a emis o declarație anunțând că există un „temei rezonabil” pentru a considera că, în contextul situației din Ucraina, au fost comise de către diversele părți la conflict 3 mari tipuri de acțiuni încadrabile în categoriile de crime împotriva umanității, respectiv crime de război, ce intră în competența Curții: (a) crime comise în contextul purtării ostilităților; (b) crime comise pe durata perioadei de detenție; (c) crime comise în Crimeea.⁹ Faptele, s-a apreciat, sunt suficient de grave pentru a determina investigarea lor de către Biroul Procurorului. Prin urmare, dosarul a fost transmis unei Camere Preliminare, potrivit art. 15 par. 3 și 4 din Statutul CPI, pentru ca aceasta să autorizeze deschiderea investigației oficiale. Însă, potrivit declarației Procurorului, „provocările operaționale” cauzate de pandemia COVID-19 și resursele limitate au împiedicat acest lucru.¹⁰ Prin urmare, la momentul 24 februarie 2022, deschiderea unei investigații oficiale a CPI cu privire la situația din Ucraina era, *de facto*, blocată.

Agresiunea din 24 februarie 2022 a generat o reacție rapidă a CPI. La data de 28 februarie 2022, noul Procuror al Curții, dl. Karim Khan, a anunțat că va solicita deschiderea investigației oficiale cu privire la situația din Ucraina pe baza concluziilor decurgând din examinarea preliminară a Procurorului Besouda. Potrivit procedurii în fața Curții Penale Internaționale, sesizarea *din oficiu* a Procurorului cu deschiderea unei investigații este supusă – așa cum am arătat mai sus - autorizării de către o Cameră Preliminară a Curții, procedură a cărei durată se poate întinde pe parcursul mai multor luni. Din acest motiv, printr-o declarație publică, Procurorul a sugerat statelor să solicite CPI investigarea situației: în baza art. 14 din Statutul CPI, remiterea unei cauze Curții *de către state* nu necesită autorizarea prealabilă a unei Camere Preliminare. La data de 1 martie 2022, Biroul Procurorului a primit solicitarea din partea Republicii Lituania, urmată, o zi mai târziu, de o solicitare comună formulată de un grup de 38 de state.¹¹ Raportat la cadrul trasat

6 <https://www.britannica.com/place/Ukraine/The-Maidan-protest-movement> (ultima consultare la 07.04.2022).

7 <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/997/declarationRecognitionJurisdiction09-04-2014.pdf> (ultima consultare la 07.04.2022).

8 https://www.icc-cpi.int/iccdocs/other/Ukraine_Art_12-3_declaration_08092015.pdf#search=ukraine (ultima consultare la 07.04.2022).

9 CPI, Declarația Procurorului Fatou Besouda cu privire la încheierea investigației preliminare asupra situației din Ucraina, 11 decembrie 2020, disponibilă pe internet, la adresa:

<https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=201211-otp-statement-ukraine> (ultima consultare la 07.04.2022).

10 *Ibidem*.

11 Albania, Australia, Austria, Belgia, Bulgaria, Canada, Columbia, Costa Rica, Croația, Cipru, Cehia, Danemarca, Elveția, Estonia, Finlanda, Franța, Georgia, Germania, Grecia, Ungaria, Islanda, Irlanda, Italia, Letonia,

prin actul de sesizare formulat de către statele inițiatore, investigația se va concentra asupra suspiciunilor comiterii de crime de război și crime împotriva umanității, în trecut sau în prezent, începând cu data de 21 noiembrie 2013, oriunde pe teritoriul ucrainean. Desigur, investigațiile vor putea fi extinse și asupra altor crime internaționale ce intră în competența CPI, dacă vor exista indicii în sensul comiterii acestora.

3. Provoacări practice și procedurale

Potrivit art. 5 al Statutului de la Roma, CPI este competentă să investigheze și să stabilească răspunderea persoanelor fizice pentru săvârșirea celor 4 mari categorii de crime internaționale: *genocidul* – înțeles ca acțiunea de distrugere fizică, totală sau parțială, a unui grup național, etnic, rasial sau religios, *crimele împotriva umanității* – reprezentând încălcări masive, pe scară largă, a drepturilor fundamentale ale omului intim legate de viața, integritatea fizică și psihică, demnitatea și libertatea acestuia, *crimele de război* – încălcări ale dreptului internațional umanitar, a normelor de purtare a conflictelor armate - și *crima de agresiune* – violarea suveranității și integrității teritoriale a unui stat prin utilizarea forței armate. Toate cele 4 categorii de crime internaționale cunosc o definiție detaliată în textul convențional.¹²

Concret, în situația pe care o analizăm, Biroul Procurorului va trebui să demonstreze comiterea uneia sau mai multor crime internaționale din cele aflate în competența *rationae materiae* a CPI. Acest lucru presupune însă strângerea unui probatoriu suficient și convingător, structurat pe mai multe paliere, de natură să permită stabilirea vinovăției celor acuzați „dincolo de orice dubiu rezonabil”.

În primul rând, va fi necesară demonstrarea faptelor concrete, a actelor materiale ce intră în conținutul constitutiv al crimelor respective. Bazându-ne strict pe informațiile apărute în spațiul public, există indicii a se considera că au fost săvârșite crime de război constând în atacuri îndreptate împotriva populației civile – omucideri, inclusiv execuții sumare, supunerea la violențe fizice, agresiuni de natură sexuală -¹³, atacuri îndreptate împotriva bunurilor civile¹⁴, utilizarea unor mijloace și metode nepermise de purtare a conflictelor armate.¹⁵ În egală măsură, s-au formulat declarații politice afirmând caracterul

Liechtenstein, Luxembourg, Malta, Noua Zeelandă, Norvegia, Olanda, Polonia, Portugalia, România, Slovacia, Slovenia, Spania, Suedia, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord la care s-au adăugat, pe 11 martie 2022, Japonia și Macedonia de Nord. În sine, această modalitate de sesizare a CPI făcută de un stat/grup de state cu privire la situația de pe teritoriul unui *alt* stat, prezintă un interes deosebit. Ea a beneficiat de un precedent, în anul 2018, situația din Venezuela fiind deferită CPI de un grup de state format din Argentina, Canada, Columbia, Chile, Paraguay și Peru. Până în 2018, statele au sesizat CPI exclusiv cu situații desfășurate sau în desfășurare pe propriul teritoriu național.

12 CPI, Statutul de la Roma, art. 6-8.

13 <https://www.hrw.org/news/2022/04/03/ukraine-apparent-war-crimes-russia-controlled-areas> (ultima consultare la 07.04.2022).

14 <https://www.rfi.ro/social-143859-ucraina-autoritatile-din-mariupol-estimeaza-ca-300-de-persoane-au-murit-atacul>; <https://www.digi24.ro/stiri/externe/oms-atacurile-rusesti-asupra-spitalelor-din-ucraina-devin-parte-a-tacticilor-de-razboi-1874317>; <https://www.bbc.com/news/health-60866669> (ultima consultare la 07.04.2022).

15 <https://www.reuters.com/world/europe/ukrainian-street-corpse-with-hands-bound-bullet-wound-head-2022-04-03/>; https://euobserver.com/world/154620?utm_source=euobs&utm_medium=email (ultima consultare la 07.04.2022).

genocidar al acțiunilor întreprinse de arma rusă pe teritoriul ucrainean.¹⁶ În acest caz, Biroul Procurorului va trebui să aducă probe și cu privire la *intenția specifică* acțiunilor genocidare, respectiv intenția de a comite actele materiale în scopul determinat de a distruge un anumit grup – un grup național, în cazul de față.

În al doilea rând, crimelor internaționale aflate sub jurisdicția CPI le este caracteristic și un anumit nivel de gravitate, reflectat, de regulă, în situația-premisă prevăzută în textul incriminator.¹⁷ Cu alte cuvinte, nu toate crimele internaționale săvârșite într-o situație dată intră în mod automat sub jurisdicția Curții, ci doar „cele mai grave” – aprecierea revenind Biroului Procurorului: astfel, în cazul crimelor contra umanității, alin. 1 al art. 7 impune ca actele materiale să fi fost comise în cadrul unui atac „generalizat și sistematic” comis împotriva populației civile. În cazul crimelor de război, art. 8 par. 1 al Statutului de la Roma precizează faptul că CPI are competență asupra acestora „în special” atunci când sunt săvârșite ca „parte a unui plan ori politici”, sau sunt comise pe scară largă. Toate aceste elemente vor trebui demonstrate, distinct, de către acuzare.

Alături de faptele în sine, interesul general se concentrează și asupra potențialilor suspecti și, ulterior, *acuzati*, așteptarea fiind aceea de a stabili răspunderea penală a liderilor politici și militari care au planificat, pregătit și inițiat acțiunile din Ucraina. Și în acest caz, există o serie de constrângeri, atât de natură practică, cât și de natură procedurală. Curtea Penală Internațională nu se substituie instanțelor naționale în realizarea justiției penale și nici nu are ca misiune tragerea la răspundere a *tuturor* persoanelor implicate în comiterea de crime internaționale într-un context dat.¹⁸ Dimpotrivă, rolul său este acela de justiție-model, având menirea de judeca și stabili răspunderea penală a „celor mai vinovați”¹⁹ pentru comiterea acestor fapte: înalții oficiali ai statului, conducătorii politicii și comandanții militari. Cu cât această misiune este mai ambițioasă, cu cât dificultățile sunt mai mari. De cele mai multe ori – și este și cazul situației analizate – liderii nu se găsesc pe teatrele de operațiuni și nu comit ei înșiși faptele incriminate. Pentru această ipoteză, Statutul de la Roma a prevăzut o formă proprie de răspundere a comandanților militari și superiorilor civili, consacrată de art. 28 din textul convențional. Aceasta, la rândul ei, necesită un probatoriu suplimentar care să dovedească faptul că respectivul comandant militar sau superior ierarhic a știut / a tolerat / nu a prevenit / nu a luat sancționat pe cei din subordine care au comis crimele internaționale aflate în competența Curții.

Odată strânse suficiente probe împotriva unui suspect a fi comis crime internaționale, Biroul Procurorului poate solicita judecătorilor Curții fie emiterea unei somații de prezentare (în cazul în care suspectii se predau în mod voluntar), fie, cel mai frecvent, emiterea unui mandat de arestare, caz în care CPI trebuie să se sprijine pe cooperarea

16 <https://edition.cnn.com/2022/04/06/politics/andrzej-duda-poland-ukraine-cmntv/index.html>;
<https://www.washingtonpost.com/national-security/2022/04/03/ukraine-russia-zelensky/>;
<https://www.washingtonpost.com/world/2022/04/06/genocide-claims-ukraine-russia-zelensky/> (ultima consultare la 07.04.2022).

17 A se vedea, în acest sens, Deteșeanu Daniela-Anca, *Crima internațională*, Editura Universul Juridic, București, 2016, p.153.

18 CPI, Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale, Preambul și art. 1.

19 *Ibidem*.

statelor pentru a dobândi custodia asupra persoanei respective.²⁰ O particularitate a procedurilor judiciare în fața CPI este aceea că ele nu se desfășoară în contumacie, prin urmare prezența suspectului este o condiție *sine qua non* pentru continuarea procedurilor judiciare. Curții Penale Internaționale nu îi este străină posibilitatea emiterii unui mandat de arestare împotriva unor oficiali de rang înalt: a emis astfel de mandate în anul 2009, respectiv 2010, împotriva unui șef de stat în funcție, Omar Hassan Ahmad Al Bashir, președinte al Sudanului, urmare a investigării situației din Darfur.²¹ Totuși, acest mandat de arestare nu a putut fi adus la îndeplinire, iar în prezent discuțiile privind remiterea președintelui Al Bashir către CPI se poartă în contextul schimbării de regim politic din statul african.²² Această slăbiciune a sistemului ține de particularitățile societății internaționale, care nu dispune de un aparat polițienesc propriu care să pună în executare – la nevoie, prin coerciție -, hotărârile pronunțate de instanțele internaționale. CPI suferă, și ea, de această problemă, putându-se baza doar pe cooperarea statelor-părți sau, eventual, pe cooperarea voluntară a statelor terțe, pentru a putea dobândi custodia asupra celor puși sub acuzare. Din acest motiv, în cazul Ucrainei, chiar după finalizarea investigațiilor și punerea sub acuzare a persoanelor suspectate a fi comis crimele internaționale de competența Curții, remiterea acestora către CPI și judecarea lor ulterioară rămâne sub semnul necunoscutului, depinzând esențial de o serie de factori imposibil de evaluat în prezent.

4. Cazul special al crimei de agresiune

În tabloul general al crimelor internaționale, *agresiunea* face o figură aparte, fiind văzută ca „ofensa supremă” adusă societății internaționale a statelor, prin aceea că ea amenință chiar existența, pacea și siguranța omenirii în ansamblul ei, constituind adesea „premise” comiterii celorlalte crime internaționale.²³ Includerea crimei de agresiune în competența Curții nu a provocat discuții deosebite în cadrul lucrărilor preparatorii ale Statutului CPI, extrema sa gravitate fiind general recunoscută. Ceea ce a creat dificultăți a fost stabilirea conținutului constitutiv al crimei, din pricina pronunțatului său caracter politic: faptul că viza liderii politici și militar de rang înalt, precum și posibilitatea imputării faptelor comise de aceștia statului însăși, cu posibila consecință a calificării acestuia ca „stat criminal” a determinat o extremă prudență în cadrul negocierilor. Pe cale de consecință, definiția crimei nu a putut fi stabilită decât în anul 2010, în cadrul unei conferințe de revizuire a Statutului de la Roma.²⁴ Chiar și atunci, un complicat mecanism

20 CPI, Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale, art. 86-87, art. 89 și urm.

21 <https://www.icc-cpi.int/darfur/albashir> (ultima consultare la 07.04.2022). Un mandat de arestare a fost emis și cu privire la colonelul Muammar Gaddafi, atunci președinte în funcție al statului libian, dar cazul a fost închis urmare a decesului acestuia, la data de 22 noiembrie 2011.

22 <https://www.dw.com/en/sudan-to-hand-over-omar-al-bashir-to-icc-for-darfur-trial/a-58832786> (ultima consultare la 07.04.2022).

23 Sugestiv descrisă în *Procesul marilor criminali de război* din fața Tribunalului Militar Internațional de la Nurenberg drept: “the supreme international crime differing only from other war crimes in that it contains within itself the accumulated evil of the whole”, *apud.* Sadat Leila, “The International Criminal Court” în Schabas A. William, editor, *The Cambridge Companion to International Criminal Law*, Cambridge University Press, 2016, p. 145.

24 Adunarea statelor-părți la Statutul de la Roma, în Conferința de revizuire desfășurată la Kampala, în Uganda,

privind activarea jurisdicției CPI asupra crimei de agresiune, prevăzut de art. 15bis și 15ter, a deschis posibilitatea Curții de a-și exercita jurisdicția doar pentru crimele de agresiune comise după data de 17 iulie 2018. Prin urmare, raportat la situația din Ucraina și utilizând criteriul temporal, Curtea Penală Internațională ar avea o vocație generală de a-și exercita jurisdicția – așadar, de a investiga, pune sub acuzare și stabili răspunderea persoanelor suspectate a fi comis această faptă (evenimentele analizate desfășurându-se după 17 iulie 2018). Totuși, limitarea temporală menționată este dublată de o altă dispoziție, care face imposibilă investigarea, de către CPI, a situației din Ucraina și din perspectiva comiterii crimei de agresiune: potrivit art. 15bis par. 5 din Statutul de la Roma, în cazul în care sesizarea CPI a fost făcută *de către state* (ipoteza de față)²⁵, Curtea nu își va putea exercita jurisdicția asupra crimei de agresiune comisă de către cetățenii *unui stat care nu este parte la Statut*. Prin urmare, orice examinare a faptelor unor de cetățeni ruși, care ar intra în conținutul constitutiv al crimei de agresiune, este blocată de această dispoziție. Teoretic, opreliștea nu ar funcționa în cazul în care situația din Ucraina ar fi deferită CPI, spre examinare, de către Consiliul de Securitate al ONU – textul convențional neprevăzând limitarea și în această ipoteză. În acest caz, însă, imposibilitatea – una factuală - decurge din componența Consiliului de Securitate a ONU și de modalitatea de exercitare a votului în cadrul acestui organ: Federația Rusă făcând parte dintre membrii permanenți, este de domeniul evidenței că va exercita dreptul de veto în cazul în care s-ar pune problema deferirii situației din Ucraina către CPI în baza art. 13 lit. b) din Statutul de la Roma.

5. Mecanisme alternative

Limitările jurisdicționale ale Curții Penale Internaționale, în special în cazul crimei de agresiune, au determinat specialiștii în materie să propună variante alternative pentru a „contracara” aceste neajunsuri. O astfel de propunere, care a cunoscut și susținere politică²⁶, a fost cea de a înființa un tribunal internațional ad-hoc, cu competență specială în a investiga și stabili răspunderea penală pentru comiterea de crime internaționale în cazul situației din Ucraina²⁷ – o variantă fiind aceea de a se înființa, în mod specific, un *Tribunal special pentru pedepsirea crimei de agresiune împotriva Ucrainei*.²⁸ Desigur, în cele din urmă, decizia de a înființa un astfel de tribunal va fi una politică. Dorința de a aduce în fața justiției persoanele răspunzătoare pentru comiterea atrocităților este deplin justificată. Totuși, ne alăturăm opiniei unei părți a specialiștilor din domeniu care apreciază că înființarea unei noi jurisdicții internaționale nu ar evita, *de plano*,

a adoptat, prin consens, Rezoluția RC/Res.6 din 11 iunie 2010, privind crima de agresiune. Disponibilă pe internet, la adresa: https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/resolutions/sessions/Pages/2010%20-%20review%20conference.aspx (ultima consultare la 07.04.2022).

25 Potrivit aceluiași art. 15bis par. 5 din Statutul de la Roma, limitarea este aplicabilă și în cazul sesizărilor *proprio motu*, din oficiu, ale Biroului Procurorului.

26 <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/04/ukraine-backs-plan-for-international-tribunal-to-try-putin-for-of-aggression> (ultima consultare la 07.04.2022).

27 <https://www.chathamhouse.org/events/all/research-event/criminal-tribunal-aggression-ukraine> (ultima consultare la 07.04.2022).

28 <https://gordonandsarahbrown.com/wp-content/uploads/2022/03/Combined-Statement-and-Declaration.pdf> (ultima consultare la 07.04.2022).

constrângerile jurisdicționale sau de natură procedurală care limitează Curtea Penală Internațională în acțiunea sa.²⁹ La baza înființării jurisdicțiilor internaționale penale, dincolo de particularitățile fiecăreia dintre ele, a rămas, totuși, consimțământul statelor. Crearea Tribunalului Militar Internațional de la Nürenberg și a celui de la Tokio s-a realizat într-un context internațional cu totul aparte, în care Puterile Axei capitulaseră necondiționat, iar exercițiul suveranității era realizat, în teritoriile eliberate, de Puterile învingătoare.³⁰ Înființarea unei jurisdicții internaționale după modelul Tribunalului Internațional *ad-hoc* pentru fosta Iugoslavie, respectiv pentru Rwanda, este imposibilă, având în vedere modalitatea de constituire a acestora, prin rezoluție a Consiliului de Securitate al ONU, fiind limpede că Rusia ar bloca procedura prin veto. La rândul lor, jurisdicțiile internaționale mixte sau hibride, precum Curtea Specială pentru Sierra Leone, Tribunalul Special pentru Cambodgia, Tribunalul Special pentru Irak, Curtea Specială pentru Liban - au fost constituite printr-un act internațional, încheiat sau elaborat, de cele mai multe ori, sub auspiciile ONU, dublat de acordul statului, exprimat atât la nivel internațional, cât și, în unele cazuri, printr-o reglementare internă.³¹

Chiar depășită problema consimțământului statului, provocările de natură practică vor rămâne aceleași și în cazul noii jurisdicții internaționale, în chestiuni precum posibilitatea colectării de probe, aducerea celor acuzați în fața tribunalului și, în termeni generali, în privința cooperării cu (unele) state pentru ca procedurile de investigare, urmărire și judecare să fie reale și eficiente. Neîndoielnic, într-o construcție teoretică, toate limitările de natură jurisdicțională ar dispărea dacă statul rus ar deveni parte la Statutul de la Roma și ar ratifica amendamentele de la Kampala (privind crima de agresiune), acceptând, de asemenea, jurisdicția CPI, potrivit art. 12 par. 3 din Statut (în scopul activării sale *ex tunc*).³² În acest caz, însă, ar dispărea rațiunea înființării tribunalului special, menținerea propunerii inducând o „fragmentare artificială”³³ a sistemului justiției internaționale penale. În fața unui tribunal special, chestiunea imunității liderilor politici în funcție ar reprezenta o problemă sensibilă fiind discutabil dacă, potrivit dreptului internațional actual, imunitatea personală ar putea să fie înlăturată prin constituirea unei astfel de jurisdicții. Dificultatea s-ar adânci chiar, în ipoteza în care jurisdicția internațională ar fi creată în absența consimțământului statului de cetățenie al celor acuzați.³⁴ În egală măsură, aceleași probleme pe care le-ar întâmpina și CPI ar exista și în cazul unui tribunal special, în ceea ce privește remiterea suspectilor/acuzaților către noua jurisdicție, iar o judecată *in absentia*, chiar dacă nu imposibilă, ar diminua valoarea și legitimitatea procesului.³⁵ În cele din urmă, decizia de a înființa o astfel de jurisdicție specială și specializată aparține

29 Heller Kevin Jon, "Creating a Special Tribunal for Aggression against Ukraine is a Bad Idea," în *OpinioJuris*, 7 martie 2022, articol disponibil pe internet la adresa: <https://opiniojuris.org/2022/03/07/creating-a-special-tribunal-for-aggression-against-ukraine-is-a-bad-idea/> (ultima consultare la 07.04.2022).

30 Vasiliev Sergey, "Aggression against Ukraine: Avenues for Accountability for Core Crimes," în *EJIL: Talk!*, 3 martie 2022, articol disponibil pe internet, la adresa: <https://www.ejiltalk.org/aggression-against-ukraine-avenues-for-accountability-for-core-crimes/> (ultima consultare la 07.04.2022).

31 Deteseanu Daniela-Anca, *op. cit.*, p. 351.

32 Spre exemplu, ca urmare a unei schimbări de regim politic. În același sens a se vedea, Vasiliev Sergey, *op. cit.*

33 *Ibidem*.

34 Heller Kevin Jon, *op. cit.*

35 Vasiliev Sergey, *op. cit.*

societății internaționale, factorii decidenți urmând a cântări toate aspectele *pro* și *contra* unei astfel de inițiative.

Pe lângă efortul internațional de a asigura existența unui mecanism judiciar pentru stabilirea răspunderii celor vinovați de comiterea unor crime internaționale în contextul conflictului ruso-ucrainean, trebuie remarcată și mobilizarea internațională fără precedent, în scopul strângerii și prezervării probelor indispensabile judecării celor vinovați. Pe lângă activitățile specifice, anunțate de ONG-uri specializate, merită subliniată decizia Consiliului Drepturilor Omului de cadrul ONU, adoptată la data de 4 martie 2022, de a înființa o *comisie internațională de anchetă*, independentă, având mandatul de a investiga toate abuzurile și încălcările drepturilor fundamentale și crimele internaționale legate de acestea, urmând ca respectiva comisie să formuleze recomandări și măsuri pentru tragerea la răspundere.³⁶ Deși aceasta nu va avea competențe judiciare concrete, activitatea sa de documentare, colectare de probe și păstrare a lor va reprezenta un sprijin important, poate chiar esențial, pentru susținerea efortului instanței internaționale care va realiza investigarea cazurilor, urmărirea și judecarea celor puși sub acuzare.

Fără a intra, *stricto sensu*, în spațiul dreptului internațional penal, menționăm doar faptul că, în efortul general de urmărire și tragere la răspundere a persoanelor suspectate a fi comis crime internaționale în Ucraina, un rol important va putea avea acțiunea individuală a statelor, în baza *dreptului penal național* și a regulilor naționale de exercitare a competenței în materie penală. Desigur, primul motivat este statul ucrainean, pe teritoriul căruia s-au produs faptele incriminate. De altfel, urmare a atrocităților descoperite într-o serie de localități după retragerea trupelor ruse, Procurorul General al Ucrainei a anunțat deschiderea unor investigații menite a clarifica împrejurările în care s-au produs faptele și tragerea la răspundere a celor vinovați.³⁷ Acest lucru se impune cu necesitate, întrucât - așa cum am precizat anterior - rolul tribunalelor internaționale nu este de a se substitui instanțelor interne pentru a asigura tragerea la răspundere a tuturor celor potențial implicați în evenimente, ci de a asigura tragerea la răspundere a persoanelor care, de regulă, se bucură de impunitate în situații de acest fel: liderii politici și comandanții militari de rang înalt.

A contrario, investigarea, urmărirea și judecarea executaților, a celor care au comis în mod nemijlocit faptele, a soldaților, conducătorilor militari de rang mediu și inferior revin – în regulă generală - statelor. În cazul de față, cele 3 state cu jurisdicție potențială asupra faptelor – potrivit diverselor principii privind exercitarea jurisdicției penale statele – Ucraina, Rusia și Belarus au, toate, incriminate în legislația lor penală fapte din categoria „crimelor internaționale”, precum planificarea, pregătirea și purtarea războiului de agresiune sau crimele de război.³⁸ Însă pot intra „în joc” și alte state, care să își asume urmărirea și judecarea unor persoane suspectate a fi comis crime internaționale în contextul situației din Ucraina, fie în temeiul principiului personalității pasive – urmare a plângerilor depuse de victime sau de urmașii acestora -, fie în baza principiului

36 https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/EN_50.pdf (ultima consultare la 07.04.2022).

37 <https://www.forbes.com/sites/siladityaray/2022/04/06/ukrainian-prosecutors-are-investigating-nearly-4700-alleged-war-crimes-by-russian-forces/?sh=703e04693a7b> (ultima consultare la 07.04.2022).

38 Conform Vasiliev Sergey, *precit.*

universalității, știut fiind că există state extrem de active în a face aplicarea principiului, inclusiv în ceea ce privește crimele internaționale.³⁹ Ipoteza este întărită de faptul că un număr impresionant de state și-au exprimat public protestul față de atrocitățile comise, precum și hotărârea de a spune un „nu” ferm impunității. Este de presupus că, și în acest caz, cele mai expuse vor fi persoanele din eşaloanele inferioare și medii de comandă, dacă și atunci când se vor găsi sub jurisdicția unui stat dispus să își asume această misiune.⁴⁰ Indiscutabil însă, odată identificate drept potențiali suspecți pentru comiterea de crime internaționale în Ucraina, aceste persoane se vor găsi în inconfortabila poziție de „urmărit internațional” – chiar dacă nu în mod necesar în sensul tehnic al sintagmei -, permanent sub amenințarea de a fi arestate și supuse judecății pentru faptele săvârșite.

6. Concluzii

Scurtele considerațiuni de mai sus arată că drumul justiției internaționale penale pentru investigarea faptelor, identificarea făptuitorilor și tragerea la răspundere în contextul tragicelor evenimente din Ucraina este unul de durată, dificil și, poate, cu un rezultat incert, în ciuda uriașului orizont de așteptare plasat asupra mecanismelor internaționale, cu precădere a celor cu caracter judiciar. Calea spre stabilirea răspunderii penale a „celor mai vinovați”, a liderilor politici și a comandanților militari de rang înalt pentru declanșarea agresiunii și pentru atrocitățile comise este chiar mai complicată, plasându-se sub imperativul depășirii unor obstacole impuse de o serie de instituții juridice, precum condițiile specifice de antrenare a răspunderii comandanților și superiorilor ierarhici, sau spinoasa problemă a imunității. Cu siguranță, însă, nimic nu este imposibil. Drumul justiției internaționale penale s-a dovedit întotdeauna a fi unul anevoios. Totuși, cu tenacitate și reziliență, în ultima jumătate de secol, șefi de stat sau conducători de armate nu s-au mai putut adăposti confortabil sub umbrela impunității. Victimele nevinovate ale evenimentelor la care asistăm în aceste zile revendică înfăptuirea justiției, iar comunitatea internațională a arătat mai multă hotărâre decât oricând în istorie pentru a duce la bun sfârșit această misiune. Chiar dacă rezultatele nu vor deveni evidente într-un viitor apropiat, este foarte probabil ca situația din Ucraina să fi reprezentat factorul declanșator al intrării într-o nouă etapă de evoluție a justiției internaționale penale.

39 Fiind binecunoscute cazuri precum cel al lui Adolf Eichmann sau al lui Augusto Pinochet, dar și alte cazuri, precum cele inițiate în elgia, sub o reglementare națională extrem de permisivă a principiului universalității. A se vedea, în acest sens, Schabas A. William, *Genocide in International Law – the Crime of Crimes*, Cambridge University Press, 2000, p. 386; Beigbeder Yves, *Judging Criminal Leaders – The Slow Erosion of Impunity*, Kluwer Law International 2002, p. 155.

40 În același sens, Vasiliev Sergey, *precit.*